

Jean-Jacques Rousseau: antifilozof

Francuski filozof **Alain Badiou** je skovao pojam antifilozofa kako bi obuhvatio sve pesimistične genije koji su nastojali pokazati da se ne može istodobno biti i u istini i u sreći. Istina i sreća su dva različita svijeta za njih; jedno ne vodi do drugoga, a po nekim antifilozofima jedno direktno isključuje drugo. Kroz povijest europske filozofije su se ocrtili mnogi različiti načini formuliranja antifilozofskog stava; mogli bismo tvrditi da je istina okrutna i da nas može jedino baciti u očaj (Schopenhauer), da je istina posve neosobna i kao takva indiferentna prema ljudskim potrebama i osjećajima (Wittgenstein), ili pak da je sreća vrijednija od istine, pa samim time u konfliktu s njom (Nietzsche).

No ipak, svi od pobrojanih pojedinaca mogu jedino pridržati svijeću prvom i najvećem antifilozofu svih vremena. Taj je antifilozof jednostavno došao prije svih ostalih, i nitko nije otišao dalje od njega. Među tada kontroverznim enciklopedistima i prosvjetiteljima sedamnaestostoljetne Francuske, taj je čovjek i sam bio kontroverzan. Čovjek o kojem je riječ je **Jean Jacques Rousseau**, i daleko najfascinantnija činjenica njegovog života i intelektualnog rada je to da je uspio biti provokativan čak i u društvu provokativnih. Jednostavno, Rousseauova veličina je u tome da je čak i zemlji bio pretežak, a to je nešto čime se svaki buntovni pisac može jedino hvaliti.

Rousseau je živio i pisao u vremenima francuskog prosvjetiteljstva, i bio je vjerojatno **najveći anti-prosvjetitelj tog vremena**. No, to ne znači da je bio tradicionalist ili reakcionar; stvar je samo u tome da prosvjetiteljstvo nije bilo dovoljno radikalno za njega. Previše je vjerovalo u naivni ideal progresa. Naime, Rousseau se po prvi puta proslavio kao pisac 1750. godine, kada je akademija u Dijonu raspisala natječaj za najbolju disertaciju o tome je li progres znanosti i umjetnosti dovodio do moralnog progresa, odnosno jesu li znanosti i umjetnosti činile ljude boljima. Rousseauov odgovor je bio entuzijastično **ne**.

To je podiglo golemu prašinu u ono vrijeme, i upravo je taj rad (**Rasprava o znanosti i umjetnosti**) profilirao Rousseaua kao anti-prosvjetitelja. Prosvjetiteljstvo je kao svoju temeljnu ideju imalo moralni progres čovječanstva kroz progres njegovog intelekta; a Rousseau je prepoznao intelektualističku samodopadnost takvog mišljenja i imenovao brojne učene civilizacije koje su bile itekakve moralne katastrofe, od pretjerano slavljene stare Grčke do Kine njegovog vremena. I nije stao samo na tome, nego je **svakoj intelektualnoj djelatnosti pripisao određenu karakteralnu manu**. Prirodne znanosti za njega proizlaze iz taštine i iz želje za kontrolom nad prirodom, umjetnosti proizlaze iz narcisoidne želje da nam se drugi dive, a filozofija sama proizlazi iz ohole želje da svoje misli poistovjetimo sa naravnim zakonima. Rousseau je jednostavno pogodio gospodu prosvjetitelje tamo gdje ih je najviše boljelo.

To je bio tek početak, i već je bio ispunjen kontroverzama. No, antifilozof nije mario za to da piše knjige koje će biti drage ušima njegovog stoljeća; uvijek je želio da njegov rad nadživi njega samog, i nije se dao smesti. Prosvjetitelji su u ono vrijeme bili disidenti, i Rousseau je imao poziciju disidenta među disidentima. Njegov se rad nastavio, i ubrzo je nakon toga objavio jednu drugu **raspravu o podrijetlu nejednakosti među ljudima**, i pitanju toga je li ona utemeljena u prirodi. Odgovor je, naravno, još jednom bio veliko i apsolutno **ne**.

Albert Camus je jednom prilikom buntovnika opisao naprosto kao čovjeka koji govori „ne“, i kao da je mislio upravo na njega. Rousseauova rasprava **O podrijetlu i osnovama nejednakosti među ljudima** je mnogo opširnije i sistematiziranije djelo od njegove prve rasprave, i tu se počinju nazirati temelji Rousseauove teorije prirodnog stanja koje će kasnije pomnije razraditi u *Društvenom ugovoru*. Vlasništvo za njega nema nikakve veze sa prirodom; po prirodi čovjek posjeduje jedino samoga sebe, te stoga ogromne materijalne nejednakosti među ljudima mogu biti jedino rezultat političkog aranžmana nekog društva.

Danas svima poznatim, od patosa gromkim riječima samog Rousseaua: *Prvi čovjek koji je ogradio komadić zemlje, proglasivši „To je moje“, i koji je pronašao naivne ljude da mu to povjeruju, je stvarni osnivač modernog društva. Koliko bi zločina, ratova i ubojstava, koliko nevolja i strahota uštedio ljudskom rodu onaj koji bi tada, iščupavši oznake i zatrpavši jarak, viknuo svojim bližnjima: Čuvajte se takvih prevaranata; bit ćete izgubljeni*

ako zaboravite da su plodovi svačiji, i da zemlja nije ničija.”

Ova je zamisao možda najaktualnija u današnje vrijeme; nikada prije nismo nejednakosti među ljudima smatrali prirodnijima nego danas. No, najveću će sistematizaciju te misli pronaći u **Društvenom ugovoru**, djelu koje je donekle inspiriralo **Francusku revoluciju** (u onoj mjeri u kojoj knjige to mogu), i koje je ocrtalo Rousseauovu viziju ljudske prirode – možda najpoznatijeg, ali i često krivo shvaćenog, elementa njegove misli.

Prema popularnoj percepciji, teorija društvenog ugovora se rađa pesimističnom vizijom ljudske prirode Thomasa Hobbesa po kojoj su ljudi po prirodi ratoborni divljaci koje samo civilizacija može dovesti u red, a okončava se Jean Jacquesovim prevratom po kojem su ljudi po prirodi dobri, a civilizacija ih kvari. Nijedan od njih nije rekao ništa takvo, zapravo je Hobbes samo tvrdio da u autoritetu i moći jednog čovjeka nad drugim nema ničeg prirodnog zbog jednostavne činjenice da je svaki čovjek po prirodi dovoljno moćan da ubije svakog drugog (što je istina koju je vrlo lako dokazati), i sam se Rousseau oko toga s njim slagao. A Rousseau, s druge strane, nije smatrao da su ljudi po prirodi inklinirani dobru, nego da su nevinini. A nevinost je za njega isto bila vrlina, možda jedina stvarna.

No, pedantnosti oko toga što je tko rekao na stranu – Rousseauov *Društveni ugovor* je knjiga koja nastoji odgovoriti na samo dva pitanja: na čemu se temelji vlast, i može li se ona ikako opravdati. Tu je iznio nekoliko za ono vrijeme revolucionarnih gledišta; smatrao je da će sloboda nužno dovesti do vrline, jer će sloboda približiti čovjeka njegovoj nevinoj prirodi. Nadalje, vlast se temelji na dogovoru (ili ugovoru) među ljudima, no Rousseau za razliku od svih prosvjetiteljskih filozofa smatra da ljudi nisu nikad u društveni ugovor stupili kao ravnopravne individue, već da je **svaki korpus zakona služio zaštititi nekolicine bogatih i moćnih od većine bijednih i obespravljenih**. Tu je misao zapravo izrazio u raspravi o nejednakosti, no bitna je za njegovo razumjevanje društvenog ugovora. Napokon, jedini dobar oblik vlasti – Republika Vrline, u koju su Jakobinci strastveno vjerovali – bi bio utemeljen u **općoj volji**, koja je uvijek opravdana jer mase žele samo to da ih se ne ugnjetava, i svaka individua ima dužnost da općem interesu da prednost ukoliko njeni partikularni interesi stoje u konfliktu s njim. Rousseaua su zbog koncepta opće volje, što ne čudi, liberalni elitisti svrstali u praoce totalitarizma. Rousseau ostaje bauk prosvjetiteljima čak i s one strane groba!

Od njegovih ostalih djela valja nabrojati *Ispovjesti*, njegovu najpoznatiju filozofsku autobiografiju (napisao ih je čak nekoliko), *Emil ili o odgoju*, raspravu o obrazovanju koja (klasično za Rousseaua) tvrdi da se obrazovanje i odgoj ne bi trebali temeljiti na stjecanju znanja nego na uzgoju vrline, te *Sanjarije samotnog šetača*, djelo zrelog i ozlojeđenog Jean Jacquesa koje valja pogledati da bi se vidjelo što znači biti sam protiv svih, kako je on bio.

Jean-Jacques Rousseau – antifilozof, prvi i najveći. Od njega imamo mnogo za naučiti, i on će uistinu zastarjeti tek nakon što pobjede ljudi koji će iščupati oznake i zatrpati jarke. Da nije ništa drugo napisao, samo zbog jedne zamisli bio bi važan i danas: **“nitko ne bi trebao biti toliko bogat da kupuje druge ljude, niti bi itkotrebao biti toliko siromašan da se mora prodavati”**.